

kontext N

N XII

PÁTEK–NEDĚLE

29.–31. ČERVENCE 2022

Nástup doby postfaktické, dopady ekonomické a politické globalizace i českou sebestředností popisuje v nové knize historik Igor Lukeš.

kontext N

PÁTEK-NEDĚLE

29.-31. ČERVENCE 2022

www.denikn.cz

XIII

Přestože na Masaryka hledí Lukeš s úcou, všímá si i negativ, jež novému státu dal do vínku otec zakladatel. Lukeš má Masarykovi za zlé víc věcí, především pak jeho vyhrocený antiklerikalismus, egalitářský despekt ke šlechtě a slabost pro reálpolitiku.

FOTO: CENTER FOR THE STUDY OF EUROPE BOSTON UNIVERSITY

Lukeš je především historik. Proto také ve svých publicistických textech dokáže umně propojit současnou problematiku se znalostí minulosti. Velmi působivé jsou jeho příklady z amerických dějin.

FOTO: WIKIMEDIA COMMON

Minulost, fakta a rozštěpení společnosti

Jakub Rákosník

historik

Igor Lukeš byl v našem prostředí primárně znám jako americký historik českého původu, zabývající se dějinami Československa 20. století. V posledních letech však o sobě stále více dává vědět i jako komentátor aktuálního dění a novinový glosátor. Nejprve na konci devadesátých let vyšel český překlad jeho knihy Československo mezi Stalínem a Hitlerem (Prostor 1999) a posléze česká varianta dalšího jeho díla, tentokrát o selhání americké diplomacie ve vztahu k Československu v éře třetí republiky, vydaná pod názvem Československo nad propastí (Prostor 2014).

O této knize posléze proběhla ostrá polemika s některými českými historiky, kteří Lukešovi vytýkali přehlížení důležitých pramenů a účelovou interpretaci jiných. Navzdory tomu však i tito kritikové uznávají, že Lukeš patří k nejlepším stylistům mezi historiky soudobých dějin a dokáže vytvořit strhující a čtenářsky přitažlivý příběh. To ostatně osvědčuje i ve své publicistické tvorbě.

V letošním roce vydalo nakladatelství Maraton sbírku Lukešových esejů, úvah, glos a rozhovorů z dlouhého období let

2004–2021. Mnohé z nich byly přitom původně publikovány v méně známých periodikách, k nimž není úplně snadné se zpětně dostat, a i proto je jejich zařazení do knižního souboru užitečné. Ten navíc pokrývá relativně dlouhé časové období, a proto umožňuje sledovat vývoj autorových názorů i přesnost analýz a predikcí.

Přitažlivý název Dějiny a doba postfaktická jistě upoutá pozornost leckterého čtenáře, zajímajícího se o současné dění. Explicitní vysvětlení, proč je ochoten mluvit o době postfaktické, vyjádřil Lukeš v jednom ze svých komentářů z roku 2019.

Zabýval se v něm výsledky vyšetřování vedeného Robertem Muellerem ohledně ruského ovlivňování amerických prezidentských voleb v roce 2016. Konstatoval, že ve skutečnosti tyto výsledky vlastně zaznamenávají jen málokoho, což je ovšem paradoxní jen na první pohled.

„Evidentně zijeme v postfaktické době, protože většina občanů se rozhodla už před dvěma lety, zda je Trump vinen, nebo ne,“ píše dále Lukeš, aby pak citoval průzkumy veřejného mínění, podle nichž politické inklinace jednotlivců jsou zjevně daleko důležitější než faktická zjištění.

Již během vyšetřování byly čtyři pětiny demokratů přesvědčeny, že se Trump spikl s emisary Kremlu, zatímco 70 % republikánů tvrdilo opak. Na základě jiného průzkumu pak Lukeš usuzuje, že vlastně jen 15 % dotázaných neví, zatímco ostatní mají v této věci jasno bez ohledu na výsledky vyšetřování – ať již tak, nebo tak.

Lukeš tím otevírá dvě vzájemně provázaná palčivá témata, která sužují soudobé společnosti Západu. Jejich podoby jsou jedinečné a podmíněné konkrétním místem. Jmenovatel je však totožný a snad jen na dnešních Spojených státech snáze viditelný než třeba v České republice. Jde o rostoucí rozštěpení společnosti a s tím související vzrůstající nedůvěra ve funkčnost existujícího systému.

KDO JE „NÁŠ“

Jestliže u rostoucího počtu obyvatel narůstají pochybnosti o funkčnosti systému, a tím nutně i o jeho legitimitě, není pak divu, že spolu s tím slábne i důvěra v mainstreamová média a informace, které poskytují, protože tento systém reprezentují. Konspirátoři z QAnon jsou jen extrémním výhonkem této tendence. Logika jeho stou-

penců je nezvratná: Za všemi problémy prezidenta Trumpa jsou temné síly „hlubokého státu“. Protože působí v zákulisí, není třeba existenci těchto temných sil dokazovat. Stačí uvěřit, jak konstatuje Lukeš na jiném místě.

Zdá se, že Lukeš přejímá elitářský postoj, který – jen na první pohled paradoxně – vyjadřuje prostřednictvím jednoho z hlavních strategických architektů Trumпова úspěchu Steva Bannona. Nebyl jsem schopen Lukešem uváděný citát dohledat a ověřit, ale v kontextu Bannonových dlouhodobých aktivit vyznívá uvěřitelně:

„Trump se stane tribunem zapomenutých občanů, kterým ujel vlak do 21. století. Jeho program bude mít tři body: 1. ochráním vás před migranty, 2. vrátím Americe továrny a pracovní příležitosti, 3. zastavím války,“ prohlásil prý Bannon před prezidentskou volební kampaní roku 2016.

O tom, jak dopadá ekonomická a kulturní globalizace na dnešní obyvatele Západu a stále více je rozštěpuje na více optimistické kosmopolity a etnopolity cítící spíše pocit ohrožení, je stále více jasno. Politické důsledky jsou rovněž patrné a dovedně je využívá nejen Donald Trump, nýbrž i řada

dalších populistů napříč světem – a Česká republika v tomto směru není žádnou výjimkou.

Daleko zásadnější je otázka, co se s tím dá efektivně dělat, pokud nemáme jen v napětí očekávat, na čí stranu se v příštích volbách přikloní štěstí. Na rozštěpení společnosti způsobené průmyslovou revolucí dokázal dát funkční odpověď nacionalismus. Přes vše odpudivé, co s sebou rovněž přinesl, nabídl efektivní solidaritu překlenující třídní a stavovská rozštěpení rodící se moderní společnosti. Dokážeme také my nakonec nalézt analogické principy solidarity, které budou funkční v 21. století?

Lukeš na to ve své knize odpověď nedává. A spravedlivě to po něm nelze ani požadovat. Jde o patrně nejsložitější politický problém naší doby, který dobře známe i z českého prostředí, jak stále častěji slyšíme, aby se nezapomnělo na „naše lidi“. Kde se narýsuje čára, která bude v budoucnu ohraničovat, kdo je „náš“, a tedy zasluhuje solidaritu společnosti? O to se povede i nadále nelítostný politický boj.

Alespoň prozatím se zdá, že v českém prostředí ti, kdo hrají na strunu „krve a půdy“, tahají v kampaních za trochu delší konec provazu. A označovat je za ty, kterým ujel vlak do 21. století, asi mnoho užítu nepřinese, tedy pokud daný mluvčí nehodlá jen takovou frustraci přizívat a těžit z ní podobně, jako to geniálně dokázal výše citovaný Bannon.

ZNAMENÍ DOBY

Lukeš je především historik. Proto také ve svých publicistických textech dokáže umně propojit současnou problematiku se znalostí minulosti. Velmi působivé jsou jeho příklady z amerických dějin. V jejich případě mu jde především o demonstraci toho, co bychom mohli označit za občanské vlastenectví. Věrnost vlasti není totéž jako věrnost vládě či politické straně.

Jeho knihou prochází také určitá nostalgická po minulosti. Z řady jeho komentářů je patrná obava z rozpadajícího se společenského konsenzu, což podkopává důvěru

obyvatelstva v existující instituce. Pomocí rozličných příkladů opět hlavně z amerických dějin 19. i 20. století ukazuje, jak navzdory závažným konfliktům uvnitř amerického národa tyto rozdílné zájmy vždy překlenovala úcta k institucím a jejich pravidlům.

Dobrym příkladem může být prohra v prezidentských volbách, která tradičně znamenala čestné přijetí porážky slabším soupeřem. V tomto smyslu může být extempore se zdivočelým davem příznivců řadících uvnitř Kapitolu v lednu 2021 nikoli jen nahodilým jevem spojeným s porážkou poněkud extravagantního úřadujícího prezidenta, nýbrž znamením doby, která se vyznačuje prohlubujícím se příkopem mezi dvěma tábory obyvatelstva, které se navzájem stále méně vnímají jako důstojní soupeři v národním demokratickém boji a stále více jako nepřátelé na život a na smrt, kdy vítězství jednoho je chápáno jako existenční ohrožení druhého.

ČESKÁ SEBESTŘEDNOST

Nemalá část knihy je věnována také Lukešově reflexi moderních českých dějin, a to nejen v části rozhovorů, kde vypráví o své autentické zkušenosti s komunistickým režimem a motivech emigrace na konci šedesátých let. Přestože s úctou hledí na Masaryka, všimá si i negativ, jež novému státu dal do vínku otec zakladatel. Lukeš má Masarykovi za zlé víc věcí, především pak jeho vyrocený antiklerikalismus, egalitářský despekt ke šlechtě a slabost pro realpolitiku.

Jsou to sice zjednodušení, s nimiž by leckterý historik polemizoval, přesto však nejsou bez zajímavosti, natož pak irelevantní. Odpor k církvi vytvářel podhoubí pro kulturní izolaci od nejbližších sousedů. Šlechta mohla být užitečnou skupinou pro legitimizaci nového politického řádu, a to nejen v zahraniční politice v pozici diplomatů.

Namísto toho republikánský režim s masovou podporou obyvatelstva provedl ve jménu odčiňování Bílé hory frontální útok

na šlechtické majetky a zákonem likvidoval užívání její titulatury ve běžném styku.

Slabost pro egoistickou realpolitiku se vyjevila hned na počátku existence státu, kdy bylo sousední Polsko sužováno bolševickou invazí, a Čechy tehdy nejvíce zajímalo, jak uhájit co největší územní zisky na polsko-českém pomezí, o nějaké efektivní pomoci Polákům proti ruským bolševikům nemluvě.

Fakt, že Češi v druhé polovině třicátých let stáli osamoceni proti Hitlerovi, nebyl způsoben proradností nejbližších sousedů, jako spíše předchozí československou politikou, která z těchto sousedů učinila bytostné nepřátele či alespoň lhostejné přihlížející.

Tyto úvahy odhalují další konstantní linku Lukešova uvažování o českém národě a jeho dějinách, a tím je obava z destruktivních efektů české sebestřednosti a zápečnictví, z nichž vyplývá rozšířená neschopnost vnímat aktuální problémy v širších souvislostech.

V delší časové perspektivě se pak tato lhostejnost vrací, a to často v ničivé podobě. Lukeš nabízí lákavé a velmi aktuální přirovnání. Když došlo v roce 1938 k anšlusu Rakouska k Třetí říši, mnoho Čechů neprojevovalo o tuto zásadní událost zájem a chápalo ji jako řešení vnitřních problémů mezi Němci, která se nás ani moc netýká. Jen půl roku poté však přišla Mnichovská dohoda.

Kolik z nás je ochotno myslet si dnes, že válka na Ukrajině je jen otázkou vztahů uvnitř ruského prostoru a nás se dotýká maximálně drahotou pohonných hmot a energií? Kdo je ochoten brát vážně zájmy „našich lidí“, jimiž se zaklíná, se vyznačuje právě schopností nahlížet českou existenci v takových širších souvislostech – spíše než plamenným řečením na náměstích, objížděním nejzapadlejších vísek v karavanu či účelovými parlamentními obstrukcemi.

Lukeš pro poučení neváhá jít i do vzdálenější minulosti. V jednom z esejů pregnančně shrnuje cíl českých liberálů z re-

voluce 1848. To poslední, co chtěli, byla destrukce habsburské monarchie, protože v tu chvíli by se český národ ocitl obnažený proti daleko početnějším národům Němců na západě a Rusů na východě.

Palacký a Rieger chtěli transformovat Rakousko do podoby, aby „v něm lidé žili rádi“, jak to lapidárně Lukeš shrnuje. To se však nepodařilo a habsburská monarchie naopak stále více směřovala k německo-maďarské dominanci, přičemž tato tendence se jí stala za první světové války nakonec osudnou.

Obdobně Lukeš nahlíží i meziválečnou republiku. Nepopírá, že se tehdejší režim choval k menšinám slušně, ba dokonce daleko slušněji, než bylo obvyklým standardem v tehdejší Evropě i Americe. I tak však vidí nedostatek velkorysosti české většiny, který zabránil tomu, aby se všichni obyvatelé mohli v novém státě cítit doma.

Na adresu příslušníků menšin konstatuje stručně, ale výstižně, že to „byli prostě jen nájemníci, ne spolujatelé domu“. A proto se nejprve Němci a pak i ostatní národnosti ve třicátých letech zařídili tak, jak se zařídili, a Československo bylo rozbito.

Když sleduji v posledních dnech na sociálních sítích ideologické horlení nad nápady sektorové daně či zvýšení daňové progresse, do čehož ještě přidal další rozbušku nový ministr školství svým náznakem kritiky víceletých gymnázií, zdá se mi, že máme o politickou zábavu na okurkovou sezónu patřičně zaděláno.

Co si při každém takovém opatření – krom zaklínání se právem, efektivitou, svobodou či spravedlností – položit ještě jednu otázku, na kterou se zpravidla zapomíná: Přispěje, či nepřispěje dané opatření k tomu, aby se více obyvatel České republiky cítilo v ní skutečně jako doma? Má-li Lukeš pravdu, pak se rostoucí počet odcizených obyvatel stal osudným starému Rakousku i meziválečnému Československu. Co se stane České republice, bude-li jejímu systému odcizeno stále více lidí, kteří v ní žijí? ■